

Laudáció Farkas Zsolt Erdődy Edit-díjához
(BTK Irodalomtudományi Intézet, 2023. február 7.)

Pozíciók és kompozíciók a kötet címe, amely különböző pozíciókból különböző kompozíciókat rak össze, illetve szed szét. Egyszerre zajlik a destrukció és a konstrukció munkája: a szerző elemekre szed dolgokat, és közben mintha megsokszorozná őket, hiszen amikor újra összerakja az elemeket, akkor nagyon sok olyan új szempont merül fel, amelyekre a mezei olvasó vagy néző nem is gondolt volna. Az lehet az érzésünk, hogy Farkas Zsolt helyettünk olvas és értelmez. Olyan dolgokon kezd el töprengeni, amelyek másnak eszébe sem jutnának, vagy ha mégis, akkor is képes olyan pozíciót felvenni, ahonnan teljesen más színben látszik a gondolkodás tárgya, mint ahogyan megszoktuk. Új kontextusokat teremt, újrakomponál, és mindenhez ad egy kis rock and rollos lüktetést, hogy ne csak mi élvezzük a dolgot.

Mert nem úgy szólnak ezek a szövegek, ahogyan megszokhattuk az irodalomtudományban és -kritikában. Pimasz, lezser hangjuk van, mint egy kiállhatatlan kamasznak, aki melleleg sakknagymester. Farkas Zsoltnak anyanyelve a szleng, a mindennapok fordulatai, viszont képes ezeket úgy használni, hogy a szöveg nem lesz tőle modoros. Hanem olyan lesz, mintha ott ülne velünk szemben, és füstfelhőbe burkolózva magyarázna. Ez a beszédmód úgyszólván a védjegyévé vált, mióta a szakmában van; mióta a kilencvenes években az egyik legnagyobb formátumú kritikussá vált. Olyanná, aki előtt semmi és senki nem szent, aki ragaszkodik a saját álláspontjához, és meggyőző érveket tud felsorakoztatni mellette. Természetesen a maga sajátos modorában, szemtelenül és lazán.

Ez azonban a színvonalon mit sem ront. A szövegek átgondoltak, jól komponáltak, és a tudományosság iránti igényt is bőven kielégíti a rengeteg jegyzet, hivatkozás. Mert ha valami elkezd foglalkoztatni, akkor ahhoz mindent elolvas, amihez hozzáfér. Ezeket az írásokat nem a szakmai zsargon hitelesíti, amit csak akkor használ, ha feltétlenül muszáj. Olyan alkatú és stílusú szerző, aki enélkül is megoldja a dolgot, de ha szükség van rá, akkor nem rest táblázatokat, ábrákat csinálni sem. Mert egyébként végtelenül precíz és alapos. Ha valami elkezd foglalkoztatni, akkor az át van gondolva oda-vissza. Ráadásul érdeklődési köre meglehetősen kiterjedt; az olvasó csak néz, hogy mi mindenről van szó ebben a könyvben is, Lars von Trier *Hullámtörés* című filmjétől Nemes Z. Márió *Barokk femina* című kötetén át Békés Márton kultúrharcos szólamaiig.

De miért fontos mindez nekünk? Miért fontos tudni azt, hogy Farkas Zsolt mit gondol az *Édes Annáról*, Borges egy novellájáról, Garaczi László *Hasítás* című regényéről, a fordíthatóság kérdéséről, ne adj' isten, az ősmagyar kori szókinccs etimológiai összetételének problémáiról? Azért, mert nemcsak az elemzett szövegekről mond fontos dolgokat, hanem a világunkról. Sőt, ne féljünk a nagy szavaktól, az életünkről. Arról, ahogyan a világban élünk, és arról, hogy milyen ez a világ. Nemcsak szaktudós, hanem a dolgok tágabb összefüggései is érdeklik. Ezekben az összefüggésekben pedig benne van bizony az olvasó is, az olvasó világa és élete. Farkas Zsolt el tudja hitetni velünk, hogy a történet rólunk is szól.

Ez a legegységesebben a *Komisszárkultúra* című, a kultúrharcról írt cikkben mutatkozik meg, mely napjaink kulturális állapotát tekinti át. Számunkra, akik benne élünk, sajnos, túlon túl is ismerős az itt vázolt helyzetjelentés, hiszen nap mint nap a bőrünkön érezzük, hogyan akarja kisajátítani a politika a kultúrát. Farkas Zsolt azonban megvizsgálja helyettünk is Békés elképzeléseinek elméleti-eszmei kereteit, Carl Schmitt és Gramsci politikai filozófiáját, és vázolja napjaink hivatalos kultúrpolitikáját. A helyzet siralmas. „Kultúra ott van, ahol nincs háború. A háború az egzisztenciális fenyegetés műfaja. A kulturális élet, a millióféle kulturális tevékenység, a játék, a művészet, a tudomány [...] viszont csak akkor működnek és virágznak, ha biztonságos egzisztenciális keretfeltételek között működnek. Az általános jólét fokát, az életnívót semmi sem méri jobban, mint a kultúra mennyisége és minősége az egyes ember és a társadalom életében. A legegységesebb életfunkció, az élet minőségének, elevenségének biztosítója.” (184)

Ennél is izgalmasabbak azonban azok az elemzések, melyek nem ennyire direkt módon, hanem bizonyos művek kapcsán mutatnak rá a világunk, az életünk úgynevezett nagy kérdéseire. Hiszen Békés Mártonon és napjaink kultúrpolitikáján elverni a port, mondhatni, ujjgyakorlat egy olyan fekete öves értelmező számára, mint Farkas Zsolt. De rámutatni arra, hogy hol értik félre a legtöbben Lars von Trier *Hullámtörés* című filmjét, és hogy miért érdekes ez számunkra a huszonegyedik század elejének Magyarországon, már igazán bravúros teljesítmény.

Adott egy zűrzavaros emberi kapcsolat, egy béna férj, aki szeretné, ha a felesége még boldog tudna lenni mással, és egy bigottan vallásos nő, aki egyre kínosabb és nyomasztóbb helyzetekbe sodorja magát, alkalmazkodva a falu rideg keresztény hitéhez. Farkas Zsolt konklúziója: „A film legrészletesebben kidolgozott témája a különböző világnézetek, életszemléletek közötti megnemértés és félreértések. Ennek megfelelően maga is mélyen, áthatóan ironikus, többféle, ellentétes olvasatokat provokáló mű.” Ebből világos, miért lehet fontos számunkra itt és most a film alapos olvasata, hiszen éppen egy olyan világban élünk, melyet nemcsak meghatároznak, de éppen tönkre is tesznek „a különböző világnézetek, életszemléletek közötti megnemértés és félreértések”. Farkas Zsolt szerint a film egyik fontos témája a dogmatizmus csapdája, a beleesés abba, illetve a kievickélés képessége – márpedig ez olyan elméleti és gyakorlati tudás, amelyre égető szükségünk van.

Mint ahogyan arra is, hogy képesek legyünk átlátni, értelmezni, mi az irodalmi mű helyzete, jelentősége az életünkben. Két kritika különösen érdekes ebből a szempontból: az egyik Garaczi László *Hasítás* című regényét, a másik Nemes Z. Márió *Barokk femina* című kötetét elemzi. Az előbbi kapcsán bukkan fel először az a kérdés, amely többször is visszatér a kötetben: a fikciós elbeszélés és az önéletrajziség kapcsolata. Farkas Zsolt állítása szerint világirodalmi szinten inkább a fikciónak van nagyobb presztízse – noha manapság mintha a dokumentarizmust és az autofikciót is egyre magasabb árfolyamon jegyeznék.

A *Hasítás* alapos elemzése során Farkas szerét ejti annak is, hogy a rendszerváltás előtti és utáni kultúráról és rendszerkritikáról beszéljen – merthogy ez is hozzátartozik az irodalmi mű kontextusához. A világ, amelyben élünk. Mint írja: „A rendszerváltással az irodalom, a művészeti, tudományos, kulturális diskurzusok és intézmények elengedték a népet. Márpedig a nép általános kulturális nívója határozza meg egy ország kulturális és életnívóját. A kultúra embereinek a minőségi és a népszerű összefonódása lenne az első számú érdeke és feladata, nem pedig a szűk-elitesedés és a tömeg-tahósodás”. (45) Arról is ír, hogy az irodalom mint „a legnépszerűbb, legkomplexebb és legintelligensebb diskurzusok egyike” mulasztást követett el, amikor lemondott arról az autoritásról, hogy képes az emberi élet minden diskurzusát közös térbe vonni. Ennek a diagnózisnak az ad különös súlyt, hogy Farkas Zsolt egyébként minden tekintélyt és autoritást megkérdőjelez.

A *Barokk femináról* írt kritika egyik fő tézise is az, hogy a szöveghalmaz túlságosan elitista, kísérleti, forradalmár, szubverzív, trendi, „gépies dadaizmus” zakatol benne – de az egész önmagára záródik, nincs tétje. Képtelen nagyobb összefüggéseket felmutatni, és azt az értelemnélküliséget reprodukálja, amely a magyar közéletet jellemzi. Egyúttal megragadja az alkalmat, hogy megmondja a véleményét napjaink egyik legnépszerűbb irányzatáról, a poszthumanizmusról is, amely szerinte a többi manapság divatos elmélettel együtt „jól fizetett, belterjes professzionalizmus”, nincs mondanivalója világunk valódi problémáiról. Márpedig őt szemlátomást ezek érdeklik a legjobban, ez az a szempont, amely szinte minden, a kötetben felmerülő téma elemzése során vissza-visszatér. A legkonkrétabban talán az utolsó esszében, amely afféle utópiaként a Föld mint globális szubjektum öntudatra ébredésének lehetőségét taglalja. Ez az egyébként tematikáját tekintve széttartó kötet vezérmotívuma, és úgy tűnik, Farkas Zsolt gondolkodásának egyik fő csapásiránya.

A kötet mindezzel és csipkelődő, lezser hangvételével együtt vált méltóvá 2023-ban az Erdődy Edit-díjra, melyet a BTK Irodalomtudományi Intézet Modern magyar irodalmi osztálya „az Erdődy és Szabics családdal egyetértésben évente ítél oda olyan kortárs irodalmi, színházi vagy irodalomtudományi teljesítmény elismeréseként, amely a humor, az ironia, a satíra, illetve a bevett evidenciákra való elfogulatlan rákérdezés eszközével a társadalmi megértés, a szolidaritás és humánus értékeit segíti érvényesülni”.

Gratulálunk a díjazottnak!